

Стефан Стојановић¹, демонстратор
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА ВИДЉИВОСТ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА У ПОРОДИЦИ КАО ДРУШТВЕНОГ ФЕНОМЕНА

Апстракт: Аутор у овом раду настоји да приближи положај жене у породици кроз историју и да укаже на повезаност између подређеног положаја у коме се жене налазе и насиља у породици, које је резултат тог подређеног положаја. Будући да су током читавог развоја породице кроз историју, жене трпеле различите облике насиља и притиска од стране партнера, али и од стране друштва, дугујемо велику захвалност за непрестану борбу, жени као мајци и ослонцу, стубу савремене породице.

Кључне речи: насиље у породици, насиље над женама, борба за женска права, равноправност

Уводна излагања

Насиље у породици представља кључан фактор слабљења породице али и друштва као целине. Обавеза државе и друштва је да промовише вредност породичног живота без насиља, са тежњом успостављања хармоније и мира у кругу породице. Насиље у породици је дуготрајни проблем који се јавља у свим друштвима и културама. Жртве насиља у породици често доживљавају трауму и касније трпе последице, неретко и дужи временски период. Неке од најчешћих последица јесу депресија, анксиозност и посттрауматски стресни поремећај.

У овом раду, предмет ширег интересовања аутора јесте положај жене у породици кроз историју и како се насиље над женама мењало током времена. Ово је од изузетног значаја јер нам помаже да боље разумемо како су друштвене норме и вредности утицале на жене и њихов положај у породици, као и на шире друштвене промене које су довеле до борбе за женска права. Од посебног значаја

¹ stefan.stojanovic@prafak.ni.ac.rs ; Stefan Stojanović, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

у овом погледу јесте инкриминисање породичног насиља као посебног кривичног дела, као и нормирање мера за заштиту од насиља у породици Породичним законом.

Поред кривичноправне и породичноправне заштите од насиља у породици у Републици Србији је донет и посебан Закон о спречавању насиља у породици.² Њиме се настоје отклонити уочени недостаци у примени постојеће правне регулативе. Тако се првенствено настоје отклонити уочени недостаци у примени раније правне регулативе. Примарни циљ јесте да се жртва насиља у породици заштити од момента пријаве насиља до отпочињања одговарајуће судске процедуре у оквиру које ће бити изречене мере породичноправне или кривичноправне заштите.³

Скретање пажње јавности на насиље у породици отпочело је са појавом женског покрета, нарочито феминизма и покрета за женска права насталих седамдесетих година 20. века, чија је главна преокупација била решавање проблема претучених жена чији су агресори били њихови мужеви. Свест о насиљу у породици као и схватање и документованост овог преступа разликују се од земље до земље. Процењује се да је у САД и Великој Британији само трећина случаја насиља у породици пријављена полицији. Према подацима Виктимолошког друштва Србије, свака четврта жена на Балкану трпи насиље у породици.

Према истраживањима, око једне трећине жена у Србији је искусила неки облик насиља у интимним партнерским односима. Такође, процењује се да се у Србији на годишњем нивоу деси између 20 и 50 фемицида, што указује на озбиљан проблем насиља у породици.⁴ Насиље у породици је сложен проблем који захтева свеобухватни приступ превенцији и сузбијању. Када је реч о криминолошким и правним аспектима насиља у породици, они се ослањају на препознавање насиља као кривичног дела и на примену закона како би се спречило насиље, кажњавали починитељи и пружила заштита жртвама.

Положај жене у породици кроз историју

Најчешћи вид насиља у породици је партнерско насиље, при чему жртве могу да буду актуелни и бивши брачни и ванбрачни другови, као и интимни партнери. Насиље према жени манифестује се као систем контроле мушкарца и представља начин на који мушкарац одржава моћ над женама и породицом, начин на који мушкарац присиљава жену и породицу да задовоље његове потребе. У самом раду аутор се осврнуо на положај жене у породици кроз историју и њену непрестану борбу за равноправни положај са својим партнером.

² Закон о спречавању насиља у породици (*Сл. гласник РС*, бр. 94/2016 и 10/2023 – др. закон).

³ З. Поњавић и В. Влашковић, *Породично право*, Београд, 2019, 461.

⁴ Студије коју су спровели УН Women и Развојни програм УН-а (УНДП) 2013. године.

У обликовању цивилизације водећу улогу су имали мушкарци. Сви облици друштвеног уређења, почев од робовласничког па све до данашњих дана карактеристични су по патријархату и несаломивој доминацији мушкараца, којима се неоправдано даје моћ над женом. Зачетак овог проблема лежи у томе што је друштво од свог постанка преокупирано идејом о пасивној улози жене. Робовласнички, феудални, капиталистички облик уређења прожети су овом појавом. Иако су суштински различити, сваки од њих гледао је на жену као мање вредно биће у односу на мушкарца и недостојну да са њим буде равноправна, ставом како жена треба да буде привржена и ближа деци и одржавању дома и породице.

Формирањем првих људских заједница дошло је до успостављања ближег односа мушкарца и жене. Жене су сматране за божанска а не људска бића, обдарене да подаре живот рађањем детета, управо из тог разлога оне су биле веома цењене. Након што је откривено начело размножавања, односно улога мушкарца у зачећу детета, започела је доминација мушкараца, када жене губе сваку друштвену улогу осим биолошке улоге мајке и једине особе која је способна за рађање деце.⁵

Период палеолита трајао је више милиона година, на откривеним остацима палеолитске жене нема трагова насиља. У првој неолитској револуцији (почетак обраде земље, израда посуђа од глине, предење, ткање) жене су се уздигле. О њиховој цењеној улози говоре бројне фигурине богиње мајке. Подела рада до које долази нешто касније доприноси раслојавању друштва али и појаве подређеног положаја жене. Средњи неолит је у великој мери нарушио равнотежу између мушкарца и жене. Бројни извори указују на различите облике сексуалног угњетавања жена у раним друштвима, пре свега на располагање мужа сексуалношћу жена, не само за властиту употребу, већ и за туђу. У неким друштвима, мушкарци међусобно мењају своје жене или их уступају из „гостопримства“ неком туђину. Други облици угњетавања су силовања, која се могу чешће наћи, полигамија мушкараца, као и једнострано кажњавање жена због браколомства.⁶ Прелазак са матријархата на патријархат, представља увод у дугу борбу жена за своја права и бољи положај, свдећи њихову улогу у породици на улогу мајке и улогу супруге. Такав пасиван положај жене отворио је пут самовољи мушкарца у одлучивању.

Улога мушкарца у друштву и породици добија на значају појавом првих писаних историјских података. Од великог значаја за такав заокрет јесте њихово сазнање о томе да је њихова улога у породици много вреднија од улоге жене. Из различитих и многобројних правних извора старог века може се видети како је насиље и деградација жена било широко друштвено прихваћено и законом регулисано. Један од првих законика који је у себи инкорпорирао правно уређење статуса жене тог доба је био Ур-Наммуов законик.⁷ У делу овог законика

⁵ А. Хусеинспахић, *Tutela mulierum и њавни положај жена у старом веку*, Зеница, 2005, 201.

⁶ У. Везел, *Мити о матријархату*, Београд, 1983, 136.

⁷ Ур-Наммуов законик спада у групу сумерских законика. Написао га је Ур-Намму оснивач III династије.

жена је окарактерисана као дух таме и разуздана љубавница. Искључиво се њој на терет стављају кажњива дела прељубе и црне магије. Прописано је да „уколико жена слободна човека, служећи се чаролијом салиће другог човека и он с њом легне, та жена да се убије, мушкарац је слободан”.⁸ Такође, у Хамурабијевом законику, може се видети положај жена у Вавилону. У старовавилонској породици, која је утемељена на патријархалним схватањима, владао је мушкарац. За своје дугове муж је жену могао дати повериоцу у неку врсту дужничког ропства, на принудни рад, које је могло трајати најдуже до три године. Санкција за женино неверство је смрт, док у случају мужевљевог неверства постојала је могућност за жену да раскине брачну везу.⁹ Један од института староримског права био је турсорство (*tutela mulierum*), који је подразумевао константни надзор над женама. Још у Ромуловим законима се мужу допушта да отера жену због тровања, подметања порода, прављења лажних кључева, односно фалсификовања или извршене прељубе.¹⁰ Девица, весталка, која би прекршила завет девичанства биле су живе закопане у земљу. Жене су имале неке слободе, али нису имале право на лични избор, стално су биле под надзором својих очева или мужева. Чак и за најмање грешке, закон је у то време предвиђао строге казне. Жене су морале да знају своје место, да знају своје обавезе у кући, да остану скромне и неуморне, одане и покорне својој породици. Брачно и породично право Атине карактерише изузетно неповољан друштвени и правни статус удате жене. Атинјани су се хвалили да њихове жене излазе на улицу једино када одлазе до храма или у позориште, па и тада увек у пратњи мужа. Преварени муж је задржавао мираз и није сносио никакву одговорност, ако би жениног љубавника убио на лицу места. Уколико би јој прељубу опростио и наставио да живи с њом, ризиковао би да буде јавно презрен, па чак и казну атимије.¹¹ Жена, која је била ухваћена у неверству и после развода сносила је моралне последице свог поступка. Правним анализирањем и сагледавањем статуса жене у друштвима старог века, може се закључити како су судбине жена тог доба биле усмерене ка остваривању основних улога у породици, првенствено улоге рађања деце и улоге подизања деце, жене су биле чврсто везане за породицу где је главну улогу и водећу реч имао мушкарац. Када су моралне норме у питању, можемо рећи да је ситуација још и гора по жене, јер за њих вековима важе далеко јаче моралне стеге него за мушкарце. Управо из тог разлога јасно је зашто су жене своје време проводиле у васпитању и подизању своје деце, мајка је првенствено морала да буде личност на коју би се дете угледало.

У средњем веку у Европи, црква и свештенство имају велику улогу у животу људи. Католичка црква, приписују женама ћутање и пасивну подложност мушкарцу. Женама је одузето право избора мужа, ускраћивана им је сигурност

⁸ А. Хусеинспахић, *н. г.*, 206.

⁹ Ч. Марковић, *Законик Хамурадија, вавилонској краља*, Београд, 1925, 17.

¹⁰ А. Хусеинспахић, *н. г.*, 205.

¹¹ Д. Николић, *Историја права: стари и средњи век*, Ниш, 2011, 146.

унутар брака, искључене су из јавних делатности, проглашене мање вредним, постале власништво мушкараца. Улога жене је одгој деце и управљање кућом. Једина добра жена је тиха жена, је пословица која се може чути на свим језицима света. Жене које нису поштовале закон ћутања у средњем веку биле су кажњаване. У Енглеској се користила направа звана брњица за језичарке. То је била гвоздена направа, учвршћена преко главе и лица, с великим гвозденим чепом и језичцем угураним у уста, тако да их рањава до крви. С брњицом на глави, жене би водили улицом на узици. Такође је смишљена и столица за потапање, дрвена столица учвршћена на врх дуге мотке на обали воде, којом су жене потапане у воду или муљ, при чему су се неретко утапале.¹² У Салијском закону, уочава се да су претежно биле предвиђене новчане казне за оног ко учини какво насиље према жени. У кривичном праву раних држава Англосаса, повреда обавезе жене на брачну верност, повлачила је одсецање носа или ушију. Хришћанство и изграђено канонско право доводи до максималног понижења женског рода. Начелно је положај жене зависног сељака далеко бољи од положаја робинје, али она ипак остаје зависна од оца и мужа, који је зависни кмет, али и од властелина који има низ права над зависним сељаштвом. Када је у питању припадница владајуће феудалне класе, она ужива далеко већу заштиту него жена кмета и има солидан материјални положај. Ипак, све то што има везано је за затварање у замак властелина, где је потпуно препуштена његовој вољи. Ни њој није доступан јавни живот, а у оквиру приватног у свему зависи од мушкараца. Феудалац је тај који одлучује о склапању бракова и зависних сељака и припадника своје класе. Жена феудалца строго је обавезна на верност, а феудалци се такмиче у силовању жена кметова и разврату са проституткама, али и у освајању удатих жена из своје класе, наводећи их на браколомство. Мрачни средњи век је поготову мрачан за женски род. Просвећивање и образовање жена се у овом периоду и не спомиње. „За жену из класе феудалаца сматра се довољним да зна да чита Библију, да слуша свога мужа и да се зна понашати у друштву”.¹³ Жени из народа ни то није било доступно, јер је била преокупирана кућним пословима. На тај начин она је мање везана за верске догме и мање је духовно зависна од мушкараца. Канонско право јако негативно утиче на породичне односе и на третман жена, јер пропагира идеју да је једино мушкарац створен по милости Божјој, а да је жена другоразредно биће. Жена има наређење да ћути, да буде понизна слушкиња свога мужа. Њој се наређује да се стално моли Богу и чини све како би се искупила за први грех за који је, наводно, она крива. Карактеристика доба феудализма јесте и заступљеност сујеверја, које најтеже погађа жене. Хиљаде жена спаљено је у крвавим прогонима вештица. Вештице су „испитивали” тако што би оптужену бацили завезану у воду: ако потоне била је невина, а ако не потоне, то је био доказ да

¹² Видети: Хрватски повијесни портал, *Права жена кроз повијесци*, <http://povijest.net/2018/?p=1456>, приступљено: 03. 07. 2023.

¹³ М. Јовановић, *Нека разматрања о друштвеном положају жене од античкој до буржоаској друштва*, Ниш, 1981, 367.

је заиста вештица. Протестантизам је прогањајући вештице поступао исто тако фанатично као католицизам.

У новом веку се жена и њен рад нимало не поштују, тако да у записима уопште нема жена. Како је жена припадала мушкарцу, њему су припадали и њен рад и плодови, а њен допринос привређивању није се узимао у обзир. Са открићем Новог света долази до исељавања Европљана, али њихово насељавање у друге крајеве света, није било могуће без женске помоћи. Из тог разлога оне су слане у Нови свет да буду супруге, а њихова примарна улога била је рађање деце. Индустријска револуција произвела је неповољан утицај на животе жена. Наиме, оне су радиле и у фабрици и у домаћинству, радиле су напорно у нехуманим условима и биле плаћене мање од мушкараца. Ниске наднице имале су за циљ да одврате жене од запошљавања како не би мушкарцима одузимале посао. Овај период карактеришу буржоаске револуције, а за борбу за женска права најзначајнија је Француска револуција од 1789. године. Када се уда, жена губи равноправност, њена права бивају умањена у корист мужа, а пословна способност јој је ограничена. Аустријски грађански законик даје удатој жени ширу пословну способност, али је правно не изједначава са мушкарцем. На основу свега, можемо закључити да европски законици 19. века задржавају неравноправност полова. Велика већина бракова склапа се ради новца и положаја, а међусобна наклоност, љубав и поштовање спорадични су елементи.¹⁴ Брак постаје предмет рачуна и трговања. Због тога је већина бракова унапред осуђена на пропаст, што теже погађа жену него мушкарца. Капитализам доводи до укључивања женског рода у јавну радионост, тако да престаје стална везаност жена за кућу и породицу. Жене су, заправо представљале јефтину радну снагу. То доводи до њихове немогућности да се баве децом и породицом. Добра страна овог периода јесте то што је крупна индустрија преместила жену из куће на тржиште рада и на тај начин уклонила и последње остатке владавине мушкараца у пролетерским породицама. Међутим, због овога мајка једва успева да, радећи до дубоко у ноћ, подмири најосновније потребе своје деце. Поред тога, жена подноси и мужевљев бес и његову бруталност, јер он сматра да на то има право.¹⁵ Такође, с ловом на вештице се наставља и у новом веку.

Појмовно одређење насиља у породици

Дуго се кроз историју сматрало да је примена насиља према члановима породице, посебно између брачних и ванбрачних партнера, породична и приватна ствар, добро чувана породична тајна у четири зида, далеко од друштвеног сазнања и однос који се само њих тиче. Жртве овог облика насиља, најчешће

¹⁴ М. Јовановић, *н. г.*, 370.

¹⁵ Исто, 373.

жене и деца, често због своје емоционалне везаности и недостатка храбрости, теше се речима: „сами смо криви, „мислим да ми нико не може помоћи”, „шта ће се догодити ако се ја огласим”, „шта ће о нама да мисле комшије”, „све ће бити у реду, неће се поновити”, и тако сваки следећи, па чак и најмањи акт насиља доживљавају као своју уобичајну свакодневницу, од које на први поглед не може да се побегне. Томе значајно доприноси и став околине, нарочито блиских рођака да: „проблем који настане у једној кући, остаје у њој, јер свакоме је своја мука најтежа”.

Међутим, да на насиље не смемо да останемо глуви, најбоље нам говори чињеница да се благовременим реаговањем насиље може спречити и избећи последица таквог акта. Управо, из тог разлога, од значаја је одредити појам насиља у породици као и појавне облике који су веома различити и подложни променама. Породични закон Србије као *lex specialis* у овој области једном уопштеном и широком формулацијом одређује насиље у породици као: „свако дрско, безобзирно и злонамерно понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице”.¹⁶ Као најтипичнији облици испољавања овог насиља Закон сматра: а) наношење или покушај наношења телесне повреде, б) изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу, в) присиљавање на сексуални однос, г) навођење на сексуални однос или сексуални однос с лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем, д) ограничавање слободе кретања или комуницирања с трећим лицем, е) вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.¹⁷

Може се рећи да ова патолошка појава, изазива несагледиве последице и на индивидуалном и на друштвеном плану. Повећање криминалитета у друштву, малолетничка делинквенција, насилно понашање људи у свакодневним животним односима, енормно високи економски трошкови које друштво плаћа за санирање последица насиља у породици, само су део негативних последица које ова појава изазива.¹⁸ У криминолошком смислу, насиље у породици се сматра обликом криминалног понашања који укључује злостављање или малтретирање једног члана породице од стране другог. Правни аспекти насиља у породици су значајни јер се односе на успостављање правног оквира за заштиту жртава насиља и кажњавање починитеља. Државе су успоставиле законе који регулишу насиље у породици и пружају жртвама заштиту и помоћ. У целини, криминолошки и правни аспекти насиља у породици се односе на спречавање, откривање, пријављивање, процесуирање и кажњавање насиља у породици у циљу осигурања сигурности и добробити свих чланова породице.

¹⁶ Видети: Члан 197. став 1. Породичног закона (Сл. гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

¹⁷ Видети: Члан 197. став 2. Породичног закона (Сл. гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

¹⁸ С. Константиновић-Вилић и др, *Криминологија*, Ниш, 2009, 122.

Борба за женска права

Борба за женска права обележила је многе епохе у историји. Кроз деценије активизма и истрајности, жене су успеле да постигну значајан напредак у остваривању својих права и једнакости у друштву. Ова борба је донела промене на политичком, економском и културном плану, утичући на животе жена широм света. Иако су остварени значајни напретци, још увек постоје многе неједнакости и препреке које треба превазићи. Наставак ове борбе захтева ангажман свих друштвених актера, укључујући владе, организације цивилног друштва и појединце, како би се обезбедило пуно остварење женских права у свим аспектима друштва. Борба за женска права је важна не само за жене, већ за целокупно друштво. Кроз осигуравање једнаких права и прилика за све, стварамо друштво које је праведније, инклузивније и снажније.

Закључна разматрања

Насиље у породици је дубоко укореењен проблем који сеже кроз историју, а жене су често биле најрањивије жртве тог насиља. Кроз векове, положај жене у породици доживео је значајне промене, али насиље према женама остаје озбиљан изазов са којим се друштво суочава. Кроз већи део историје, жене су биле подређене мушкарцима у породици и нису имале права ни заштиту од насиља. Оне су често биле виђене као имовина мушкараца, чиме се њихов глас и достојанство умањивало. Насиље у породици над женама било је прихватљиво или се чак сматрало нормалним, а институције нису пружале адекватну подршку жртвама. Међутим, у току последњих деценија, постигнути су значајни помаци у препознавању и сузбијању насиља у породици. Активисти, организације цивилног друштва и покрети за људска права радили су на подизању свести о овој теми, законске реформе су усвојене, а подршка жртвама насиља је постала све доступнија. Поред тога, положај жене у породици се мењао. Жене су стекле права и постале равноправне са мушкарцима у многим друштвима. Ово је отворило пут за промене у перцепцији насиља у породици и омогућило жртвама да се супротставе и траже помоћ. Све више жена се оснажује и користи доступне ресурсе за заштиту од насиља, а друштво постаје све мање толерантно према таквом понашању. Ипак, и поред ових позитивних корака, насиље у породици и даље представља озбиљан проблем који захтева континуиране напоре. Потребно је да институције пруже адекватну подршку жртвама, да се осигурају сигурни простори и смештај за жене које беже од насиља, да се настави едукација и подизање свести о овој теми и да се настави рад на промовисању родне равноправности у породици и друштву. Само кроз заједничке напоре друштва, институција и појединаца можемо остварити циљ безбедне и праведне породице за све чланове, где насиље нема места. Жене заслужују да живе у окружењу где

се њихова интегритет и права поштују, а насиље у породици се оштро осуђује и санкционише.

Литература

- Везел, У. *Мити о матријархату*. Београд, 1983.
- Закон о спречавању насиља у породици. *Сл. гласник РС*, бр. 94/2016 и 10/2023 – др. закон.
- Јовановић, Мила. *Нека размајрања о друштвеном положају жене од античкој до буржоаској друштва*. Ниш, 1981.
- Марковић, Ч.. *Законик Хамурадија, вавилонској краља*, Београд, 1925.
- Николић, Драган. *Историја права: стари и средњи век*. Ниш, 2011.
- Константиновић-Вилић, Слободанка, Весна Николић-Ристановић, и Миомира Костић. *Криминологија*. Ниш, 2009.
- Поњавић, Зоран, и Вељко Влашковић. *Породично право*. Београд, 2019.
- Хусеинспахић, А. *Tutela mulierum и правни положај жена у старом веку*. Зеница, 2005.